

УДК 711.4

к. арх., доцент Яценко В.О.,
Київський національний університет будівництва і архітектури

НЕГАРАЗДИ СІЛЬСЬКОГО РОЗСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ

Виділено основні втрати системи сільського розселення, що призвели до її занепаду. Запропонована програма зупинення подальшої руйнації села та системи розселення в цілому.

Ключові слова: система розселення, село, аграрні реформи, програма.

Дана стаття є продовженням роздумів і пошуків шляхів співіснування аграрних програм з існуючою системою сільського розселення без її подальшого руйнування. Дуже важко знайти шляхи порозуміння, коли аграрні реформи за головну мету мають постійний ріст прибутків, а село і система уже навіть не намагається зводити кінці з кінцями, якимось би вижити. Одні планують вкладати в соціальну сферу, але завтра другі чекають на яку-небудь роботу, щоб заробити на хліб.

Одні отримують надприбутки під гаслом державних аграрних реформ, інші продають останню корову, щоб якимось чином дитину витягти з сільського життєвого пекла. Поки що держава не зупинила цих двох рухів в країні, тому в аграрному секторі у нас все більше появляється бізнесменів з мільйонними статками, доходів здобутих на грабуванні самого ж аграрного сектору і села. Таке відчуття що державу це влаштовує.

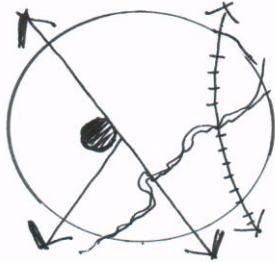
За час експериментальних процесів радянської епохи, та і нинішнього часу, сільська система розселення досягла ряду «здобутків»:

– порушення статевовікової рівноваги; - збайдужіння селянина до рідної землі; - населення постаріло; - упадок кваліфікації працівників на всіх рівнях і всіх сферах; - деградація соціальної, економічної та культурно-духовної інфраструктури; - появу негативного ставлення до необхідності отримання освіти через брак шкіл та невідповідності самого процесу навчання; - виховання дітей покладається повністю на родичів похилого віку або на самих себе; - політика перспективних і неперспективних сіл, геноцид і депортація; - важкі умови життя та праці селянина та знецінення праці.

І ще багато можна наводити «досягнень» суспільства в сільському розселенні, яке забезпечує можливість жити дякуючи результатам його праці.

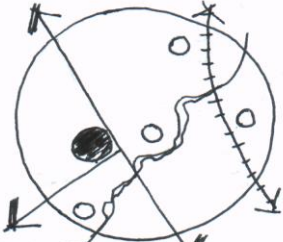
В теорії є багато думок про типи сільського розселення, проте мабуть найбільш відповідного до реальності в Україні є виділення п'ятих основних типів:

1

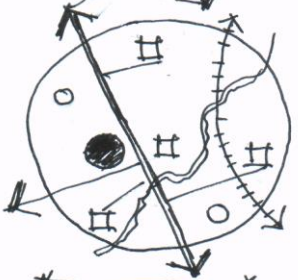
Після розпаду колгоспу функції власника перейшли до одного населеного пункту де знаходяться всі основні виробничі спорядження, ферми і живуть всі, що працюють на даному господарстві. Однопрофільне виробництво. Мал. 1.1.

2

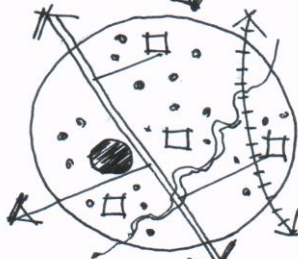
Єдине поселення доповнюється сезонними пунктами розкиданими на далеких ділянках колишнього господарства. Польові стани, стани для худоби на пасовищах сезонного або цілорічного використання. Переважають монофункціональні сільськогосподарські господарства або з значною монополією. Мал. 1.2.

3

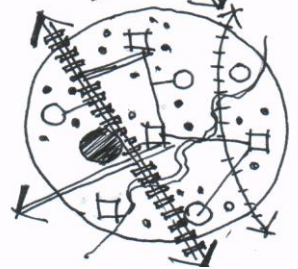
Центральне велике поселення та кілька малих поселень постійного проживання як наслідок історичного фактору, спеціалізації сільськогосподарства, необхідності обслуговування віддалених районів та як елементи інженерної інфраструктури (залізниця, автодороги). Мал. 1.3.

4

Центральне велике поселення, кілька бригадних сіл та сезонні населені пункти, які використовуються жителями для ведення сільськогосподарських робіт. Трьохступенева форма розселення в основі якої особливість сільськогосподарського комплексу (рослинництво, тваринництво, садівництво та інші). Мал. 1.4.

5

Центральний населений пункт, ряд постійних населених пунктів, спеціалізовані бригадні поселення з необхідною соціальною сферою. Центральне поселення наділено підприємствами первинної переробки, отримують статус селищ міського типу. Мал. 1.5.

1 – межі адміністративного району; 2 – населений пункт, правонаступник майна розпаду колгоспу; 3 – малі поселення постійного проживання, бригадні села; 4 – сезонні пункти або польові стани; 5 – спеціалізовані бригадні пункти; 6 – автомобільні дороги; 7 – лізничний транспорт; 8 – ріки, або інші природні елементи.

Мал. 1 Процес формування системи сільського розселення та основні його елементи

І все таки теоретики розселення продовжують працювати над «покращенням» стану в аграрному секторі та системі розселення. Вже існує величезна кількість пропозицій, які залишаються теоретичними і будуть такими надалі, аж поки їх автори не зрозуміють, що село було є і буде фундаментом, основою існування людини і всього живого так як є джерелом біологічної енергії життя – їжі.

За твердженнями Г.М.Рогожина в Україні сформувались три види сільського розселення: [1]

- одиничні (одне велике село, яке має сільськогосподарську виробничу базу та систему обслуговування;
- компактні (кілька поселень в радіусі до 5 км від первинного центру – великого села, в якому, як правило, концентрується соціальна сфера. Такий тип є послідовником колгоспної системи з допустимим радіусом пішохідної доступності до місць праці та обслуговування. Такий тип найбільш поширений в Україні;
- розсереджені (кілька поселень в радіусі більше 5 км). Прототипом їх стали так звані «кущі», або кілька колгоспів, об'єднаний однією сільрадою.

На 2006 рік в Україні було 28562 сільських поселення. З них 47,3% з чисельністю від 200 до 1000 чол. [1]

За формою сільське розселення ділиться на: [1]

- крупноселенні форми (лісостепова зона і Прикарпаття);
- стрічкова форма (вздовж річок у північно-степовій зоні);
- середньоселенна форма;
- дрібноселенна форма (південностепова зона та Полісся).

Система сільського розселення більш інерційна, консервативна з неповною ієрархією центральних місць.

Дикий ринок, розкрадання власності колективів (колгоспів) землі довели до незрозумілого стану сільське розселення. Село – предмет корупції непрофесійної влади та полігон випробувань централізованих директив тієї ж влади у вигляді реформ.

Сільське розселення більше залежить від природних умов та більш консервативне до змін, тому краще збереглися традиції, культура, історія.

Останнім часом, особливо в селах, розташованих в часовій доступності до великих міст почали розміщати міські обслуговуючі підприємства, що призводить до підвищення впливу урбанізаційних процесів на село, як правило негативного, так як приводить до «виштовхування» жителів села в місто.

Ще раз хочеться нагадати про ту програму «неперспективних» сіл, яка була запроваджена в 60-ті роки та про негативні наслідки. Планове переселення з малих сіл відбулось, але не в великі села в яких планувалось розвивати

соціальну сферу, а в міста. В великих селах ніяких практично змін в системі обслуговування не відбувалось і люди просто втікали до міста.

Ще однією з проблем реформації сільського розселення є та спадщина, яка залишилась від колективної форми існування у вигляді колгоспів.

Як відображення цього в Україні переважає компактна форма розселення, коли при будинку проживання невелика ділянка землі, а місце роботи часто на значній відстані. Пішохідна ж доступність до місця роботи за сільськими нормами повинна становити не більше 4,1 км. В дійсності вона часто перевищує, що вимагає додаткових затрат на транспорт або небажання жителів працювати за таких умов.

Витравлена в свій час хуторська фермерська система була набагато дієвішою і придатною для сільського жителя. Так як місце проживання було максимально наближено до місця роботи, було єдиним цілим.

В Україні відсутній господар – власник засобів виробництва, продукції та доходу в аграрному секторі. Відсутня система взаємовідносин, саме виробничих для створення професійної конкуренції, організації спільного виробництва в основі яких має бути людина землі, а не віртуальний успішний господар.

І чим скоріше ми звернемо увагу на це, тим швидше можна буде розмовляти про аграрні реформи і ефективність сільського господарства.

Другим негативним фактором стало приєднання земель вибувших сіл, які були на значному віддаленні і звичайно ставали поза зоною уваги, перетворюючись на віддаленні непридатні для землеробства пустирі. З часом частину цих земель як непридатних для ведення сільського господарства почали застосовувати під розміщення дачних та садових кооперативів міських жителів.

Появилось нове поселенське утворення, яке фактично немало ніякого адміністративного статусу, а головним юридичним документом був «Устав». З часом дійшла приватизація і до них, от тільки в нинішній ситуації питань стало ще більше та про них в іншій статті.

Не можна не сказати про негативний вплив цих нових утворень на уже і так загнану інженерну та транспортну систему, яка аж ніяк не передбачала такі навантаження. Інтереси міста і села не перетинаються в позитивній зоні ні в соціальній, економічній, демографічній програмах. Безсистемність керування, відсутність стратегії, методології, прогнозування в руках «успішних менеджерів», якими є керуючі органи, привели до непрофесійності ситуації в сільському розселенні.

Прикладом може бути те, що різниця між доходами сільського і міського поселення досить суттєва 23,2 % на користь міського. Витрати на соціальну

сферу міського жителя в рази вищі за сільського та кращі за якістю, а це природний регрес населення села, депопуляція, демографічна яма, міграція, зникнення.

Тому сьогодні коли ми хочемо і пробуємо вирівняти ситуацію, повинні зрозуміти і усвідомити ряд необхідних кроків, які необхідно зробити. А саме запропонувати чітку програму, яка принаймні зупинить падіння.

Положеннями програми можуть бути:

- відновлення природно-історичних форм поділу території, ґрунтованого на засадах самоорганізації, а не адміністративно-командного виду, який відсунув процес еволюції і намагався створити систему сільського розселення на пустому підґрунті, виходячи з пропозицій вчених та керівників «нового» суспільства України. Дивно, але про це ніхто не хоче говорити;

- приведення до цивілізованого вигляду процес приватизації землі не механічного розподілу «кожній невістці по хустині», а за професійною приналежністю;

- бажання отримати землю, щоб потім її вдало продати і таким чином визволити дітей з сільського рабства – втекти в місто в міське рабство, має бути неперестигним негідним сільського жителя;

- процес приватизації має чітко визначити рентабельність тієї чи іншої форми власності, фермерської, колективної чи особистої діяльності на землі з головною метою, людина, що її обробляє має бути на першому місці;

- технічне не переоснащення, а просто забезпечення, щоб можна було зменшити ручну працю. Створювати багаторівневу систему технічної, матеріальної, інтелектуальної взаємодопомоги не зверху директивно, а всередині системи за рахунок власного потенціалу. Це машини, енергетика, будівництво, матеріали та багато іншого;

- дуже важливим є створення системи первинної переробки продукції сільського господарства та можливість реалізації її згідно контрактів та домовленостей за ринковими умовами. Це допоможе створити логістичну структуру системи, яка змусить розвивати транспортну та економічну системи. Нові місця працевлаштування, покращення забезпечення населення транспортом, можливість більш різноманітно планувати свій час і відпочинок;

- установити зрозумілі стосунки у власності на землю контрольовані державою, що дадуть можливість закріпити інтереси місцевих жителів в надії на працю та адекватну компенсацію за неї;

- віддати перевагу місцевому сімейному і корпоративному бізнесу з чіткими правилами консолідації їх з державними програмами. Знову ж таки підвищиться зайнятість населення, відродиться національна свідомість землевласника людей, а дім в якому вони будуть жити, будуть розбудовувати.

Селу непотрібно обіцяти, що щось дадуть, щось не дадуть просто не мішайте і дозвольте віддавати або продавати все, що ми виробляємо;

– створити систему менеджерського забезпечення аграрного сектору по регулюванню його діяльності та реалізації продуктів виробництва на державному рівні. Це створить необхідність системи сільського розселення доповнити міжселенними елементами з місцями працевлаштування. Це логістика, технічне забезпечення, сировинне забезпечення, первинна переробка, соціальна сфера (лікарні, ринки, навчальні центри і т. ін.);

– наукове забезпечення, починаючи з початкової освіти до висококваліфікованих спеціалістів з гарантованим галузевим працевлаштуванням, а систему культурного відпочинку населення створить само. Ми ж хочемо його навчити як відпочивати переносячи міські особливості. Сільський житель живе в зовсім іншому біологічному ритмі від міського, він більше працює все своє свідоме життя. І як говорять сидячи в місті на дивані, «селянам хорошо, у них все своє» не розуміючи, що все це праця в дві зміни. Тому і все більше чуєш від жителів села нарікання, що побудувавши велику хату, живе в ній тільки 5-6 годин на добу, коли спить. І зовсім не розуміють будинки в 1000 м² і більше. Проте це інша тема іншої статті;

– самостійність і самовизначення, а не по вказівці «барина», як згадувалось в попередній статті «сіяти вздовж поля чи впоперек»;

– на кінець, повернутись до забезпечення системи сільського розселення повноцінною проектною документацією районно-планувального рівня та генеральних планів сіл.

Проекти повинні стати не красивою картинкою, як зазвичай супроводжувались генеральні плани, а реальною програмою дій на зупинення та відновлення того, що втратили.

І непотрібно планувати розвиток, що перевищує можливості, або як говорили раніше «п'ятирічку за три роки». Природа, а в сільському розселенні це головне, не терпить і не пробачає неповаги до себе.

Тільки за таких умов житель села може відчутти себе господарем землі на якій жили його предки і тільки тоді система сільського розселення відродиться, зміцніє, стане одною з вирішальних для держави економічною складовою.

Література

1. Рогожин Г.Н. Сельское расселение Украинской ССР, состояние и пути совершенствования. – К. УкрНИИИТИ, 1973.
2. Соловійов І.О. Маркетингова кооперація як інтеграційна основа ефективної співпраці товаровиробників. Зб.п. Всеукраїнська НТК ХДАУ. 2012.

Аннотация

В статье выделены основные потери системы сельского расселения, которые привели к ее развалу. Предложена программа остановки дальнейшего разрушения села и системы расселения в целом.

Ключевые слова: система расселения, село, аграрные реформы, программа.

Abstract

The main losses which caused the decay of the village settlements' system are defined in the article. The program developed to stop further destruction of the villages and settlement system in general is proposed.

Keywords: settlement system, village, agrarian reforms, program.